

PRÁVO *pro* POLITOLOGY

Jaroslav Grinc

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Mgr. JUDr. Jaroslav Grinc, Ph.D.

PRÁVO PRO POLITOLGY

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 4062. publikaci

Odpovědná redaktorka Bc. Maria Arnautovová

Sazba a zlom Vojtěch Kočí

Návrh a realizace obálky Vojtěch Kočí

Počet stran 160

Vydání 1., 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2010

ISBN 978-80-247-2921-3 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6895-3 (elektronická verze ve formátu)

© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Úvod	7
1. Právo, stát a politika	9
1.1 Právo	9
1.2 Stát	10
1.3 Stát a politika	13
1.4 Stručný nástin historie práva a státu	14
2. Základní pojmy práva	27
2.1 Objektivní a subjektivní právo	27
2.2 Právní systémy a systém práva	28
2.3 Právní vztahy	33
2.4 Práva a povinnosti	38
2.5 Normativní právní akty	38
2.6 Právní normy	44
2.7 Interpretace a aplikace práva	50
3. Právo ve společnosti	57
3.1 Přístupy k právu	57
3.2 Smysl, účel a cíle práva	59
3.3 Právo a morálka	61
3.4 Efektivita práva	61
3.5 Spravedlnost	63
3.6 Právo a ekonomie	64
3.7 Právní vědomí	65

4. Právní stát a lidská práva	67
4.1 Právní stát	67
4.2 Lidská práva	70
4.3 Soudnictví	73
5. Demokracie a volby	79
5.1 Demokracie	79
5.2 Volby v České republice	82
5.3 Referendum v České republice	85
6. Mezinárodní právo	89
6.1 Pojem mezinárodního práva	89
6.2 Subjekty mezinárodního práva	90
6.3 Prameny mezinárodního práva	92
6.4 Mezinárodní organizace	98
6.5 Jednotlivci a mezinárodní právo	107
6.6 Některé další oblasti mezinárodního práva	112
6.7 Vztah mezinárodního práva a vnitrostátního práva	113
7. Evropská unie	119
7.1 Zakládací smlouvy a jejich změny	119
7.2 Integrační proces Evropské unie	120
7.3 Prameny práva Evropského společenství a Evropské unie	124
7.4 Soustava evropských soudů	125
7.5 Systém právní ochrany	128
7.6 Nález Ústavního soudu České republiky k Lisabonské smlouvě	130
Použitá a vybraná literatura	135

Úvod

*Zkušenost je tvrdý učitel,
ale pitomci nebudou mít jiného.
(zásada Benjamína Franklina)*

Oblast právní vědy je nesmírně obsáhlá a složitá, teoreticky i prakticky velmi náročná, nelze ji postihnout v celé její šíři a hloubce v jediné knize a bibliografie dosahuje nesmírných rozměrů. S ohledem na tuto skutečnost bylo nutné omezit se jen na některé základní otázky bez možnosti vyčerpávající citační polemiky renomovaných právních teoretiků, filozofů, sociologů a ekonomů, neboť i tato vysoce odborná polemika je nesmírně obsáhlá, neustále se vyvíjí a dosud není názorově uspokojivě sjednocena.

Tento text nemá ambice postihnout celou právní materii vyčerpávajícím způsobem, pro který zde není prostor, ale pouze rámcově vysvětlit jednotlivé právní pojmy pokud možno srozumitelným způsobem.

S vědomím toho, že do takto malého prostoru není možné vtěsnat všechny jednotlivosti a souvislosti, je na laskavém čtenáři ponecháno, aby se seznámil s použitou literaturou či s příslušnými zákony v textu i v použité literatuře citovanými, získal zájem a prohloubil tak své právní vědomí.

1.1 Právo

Obecně lze konstatovat, že u každé vědy trvají nejasnosti i rozsáhlé diskuse o tom, co je jejím předmětem, a nejinak je tomu i v oblasti právní vědy.

Teorie práva je součástí právní vědy, která je velmi stará a dobu jejího vzniku nelze přesně určit. V antickém Řecku byla vědou univerzální, filozofií, vědou neroztříděnou na jednotlivé vědní obory.

Počátky právní vědy jako samostatného vědního oboru lze najít v 11. století na italských renezančních univerzitách v Boloni a v Padově. Velký rozmach této vědy nastal na počátku 17. století a zakladatelem novodobé teorie přirozeného práva byl Hugo Grotius¹, podle něhož právo je „odvěký a neměnný rozumový řád vycházející z Boží vůle, stát je druhem právního společenství, jehož základem je společenská smlouva“.

K institucionální organizaci právní vědy dochází na přelomu 18. a 19. století, kdy se zrodil pojem občanských a lidských práv.

Vymezení předmětu právní vědy záleží vždy na teoretickém přístupu k právu jako základnímu předmětu jejího poznání. Předmětem právní vědy jsou především základní právní jevy a základním a determinujícím jevem je samotné právo jako normativní systém, tj. jako množina právních norem. Právo je pojmem o více významech.

Působení práva ve společnosti je cílevědomým procesem působícím k dosažení určitých cílů. Právo je efektivní, pokud dosahuje svého účelu, ale má své meze, neboť některých cílů pomocí práva nelze dosáhnout, k dosažení některých cílů je právo nevhodné. Působí jako společenský regulátor jednak preventivně, a jednak prostřednictvím právních sankcí

1 Hugo Grotius (1583–1645) – myslitel, spisovatel a politik, jeden z tvůrců mezinárodního práva, pracoval koncepcí teorie přirozeného práva a společenské smlouvy.

za porušení práva, tedy i jako psychologický mechanismus. Je logické, že právní norma může působit jen tehdy, jestliže její adresát má možnost volby chovat se podle právní normy, resp. dosáhnout výsledku právní normou požadovaného.

1.2 Stát

Stát je vymezen jako politická forma organizace společnosti, jako základní instituce ve společnosti. Kde existují politické vztahy, musí existovat i stát. Jde o hlavní mocenský subjekt ve společnosti a o zvláštní formu organizované veřejné moci.

Základním organizačním prvkem je státní moc jako druh veřejné moci, přičemž jak zdrojem, tak nositelem státní moci je lid, který výkon státní moci prostřednictvím svých volených zástupců přenáší na zákonodárné a výkonné státní orgány.

Institucionálně je stát představován souhrnem státních orgánů (státním aparátem), které se vyznačují pravomocí a působností v zákonných mezích, z nichž pro ně vyplývá oprávnění rozhodovat o subjektivních právech a právních povinnostech fyzických a právnických osob.

Ve vztahu práva a státu je zřejmé, že právo nemůže existovat bez státu a stát nemůže existovat bez práva, jeden bez druhého nemohou fungovat. Sepětí práva se státem má rovinu formální a rovinu materiální. Formální rovina spočívá v tom, že právními normami jsou jen ty právní normy, které stát uznává v pramenech práva, tedy ve stanovených formách, a jen na základě těchto státem uznaných forem je možné domáhat se účinné ochrany subjektivních práv prostřednictvím a prostředky státního donucení. Materiální rovina spočívá ve státním donucení ke splnění povinnosti vyplývající z právní normy poskytující ochranu státem a právem zaručeným právům.

1.2.1 Teorie vzniku státu

Konsenzuální (smluvní) teorie je postavena na tom, že stát vznikl smlouvou mezi lidmi, na základě které lidé zrušili přirozený stav, zorganizovali se a založili stát. Každý občan se přitom zřekl části své suverenity ve prospěch celku.

Náboženská teorie vychází z božského původu státu, stát vznikl a existuje z boží vůle a odráží v sobě boží dokonalost.

Podle patriarchální teorie stát vznikl postupným rozšiřováním rodiny a státní moc monarchy je totožná s mocí otce nad rodinou.

Mocenská teorie vnímá stát jako vládu silnějšího nad slabšími.

Násilná teorie vysvětluje stát jako produkt uplatnění síly.

V právním státu je vztah mezi občanem a státem vymezen prostřednictvím práva a právní řád stanoví i pravidla chování státních orgánů tak, aby státní moc nemohla být zneužita proti občanům. Vymezuje také pravidla chování občanů ve státě, prosazuje svrchovanost práva. Blíže viz samostatnou kapitolu.

1.2.2 Funkce státu

Vnitřní funkce státu jsou: bezpečnostní, která slouží k zajištění bezpečnosti občanů a jejich majetku i vnitřní zabezpečení fungování států, jeho orgánů a institucí na státním území; právní funkce slouží k zajištění respektování právního řádu ve všech oblastech činnosti dané společnosti, práv a svobod občanů; ekonomická funkce slouží ke stanovení podmínek pro chod ekonomiky a jejich garance; sociální funkce slouží k zajištění občanů v nemoci, stáří a při ztrátě prostředků obživy; kulturní funkce zabezpečuje péči o kulturní dědictví, vytváření podmínek pro rozvoj hmotné a duchovní kultury, rozvoj školství, vědy a výchovy.

Vnější funkce slouží k zajištění vztahů s dalšími státy (diplomacie); k regulaci zahraničního obchodu a ke stanovení podmínek a okolností pro zahraniční obchodní vztahy; funkce obrany území před případným napadením; zapojení se do boje za světový mír a mezinárodní bezpečnost (např. proti narůstajícímu terorismu, protidrogové politice, pandemiím apod.).

1.2.3 Forma státu

Forma státu je dána několika složkami: formou vlády, politickým režimem a státním zřízením. Forma vlády je způsob organizace státní moci, zahrnuje složení nejvyšších orgánů státu a jejich vztahy k nižším orgánům a občanům.

Politický režim promítnutý do státního zřízení rozděluje státy na demokratické a nedemokratické.

V demokraciích se na správě a řízení státu podílejí všichni občané státu. V nedemokratických státech a v autokraciích vládne jen úzký okruh osob nebo dokonce jedinec. Mohou mít podobu: aristokracie (vláda privilegovaného státu, šlechty); plutokracie (vláda úzké skupiny bohatých); oligarchie

(vláda privilegované vrstvy magnátů); monokracie (vláda jedince, samovládce, diktátora).

V demokratických režimech platí ústavní řád, základní lidská práva a svobody a státní moc se odvíjí od občanů; diktátorské režimy potlačují lidská práva a svobody, nepřipouštějí opoziční názory a k prosazení svých cílů neváhají užít i fyzický a psychický teror či jiné nátlakové prostředky. Extrémem diktátorské autokracie je totalitní diktatura, která si osobuje právo úplné kontroly a neomezené řízení a ovládání celé společnosti, přičemž si udržuje svoji neomezenou moc v podstatě jakýmkoliv prostředky.

V jednotlivých typech států se odrážejí historické či vývojové podmínky prosazování státního zřízení a prosazování demokracie.

Monarchie se vyznačuje zaručením dědičné a doživotní vlády panovníka. Podle moci panovníka rozlišujeme monarchie: absolutní (neomezené), v níž panovník má veškerou a nikým neomezenou zákonodárnou, výkonnou i soudní moc, které drží sám ve svých rukou; konstituční (omezené), v níž je panovník omezen pravomocemi dalších státních orgánů, často volených parlamentem (parlamentní monarchie).

Republika je státní forma, v níž neexistuje dědičný panovnický úřad a její představitelé jsou voleni pouze na základě ústavy (zákonodárným sborem, přímo občany a jinak); v parlamentní republice má vedoucí postavení parlament složený z poslanců více stran, kterému je odpovědná vláda; v čele prezidentské republiky je prezident, který zároveň plní úkoly moci výkonné; v kancléřské republice má kancléř výrazně větší kompetence než ministerští předsedové jiných států.

Územní struktura státu je rozdělena na ústřední a místní orgány, které vykonávají státní moc v příslušných částech území, na které je stát členěn.

Státy můžeme rozdělit také podle územně správního členění. Unitární státy (usilující o jednotu) jsou státy s jednou vládou, jedněmi zákony a jediným občanstvím na celém území státu. Jednomu centru moci jsou podřízeny nižší správní jednotky. Unitárním státem je např. Česká republika, Slovenská republika, Polsko, Itálie atd.

Federace je složený neboli spolkový stát, vzniklý spojením více států (zemí, provincií, kantonů), které se vzdaly části své suverenity ve prospěch celku. Vedle jednotného federálního zákonodárství mohou mít jednotlivé části vlastní ústavu i zákony, dvojí soustavu nejvyšších státních orgánů i dvojí občanství. Federace mívají společnou zahraniční politiku, měnu, popř. justici. Mezi federativní státy patří např. USA, Švýcarsko, SRN.

Konfederace je v podstatě svaz států neboli volné smluvní sdružení samostatných států, v některých oblastech navzájem velmi úzce spolupracujících při zachování vlastních ústav i občanství. Vytvářejí orgány

pro společné zajištění obrany, zahraniční politiky, popř. zahraničního obchodu a měny (existovaly zejména v minulosti, např. ve Švýcarsku, Nizozemsku, Rakousku-Uhersku v letech 1867–1918 a v současnosti v britské Commonwealth).

1.3 Stát a politika

1.3.1 Politika

Politika v antickém Řecku byla vnímána jako správa věcí veřejných. Ve středověku se politika stala více či méně dědičnou záležitostí feudálů.

Politická rozhodnutí bývají vždy určitým kompromisem v pluralitě názorů. Jde o proces a metodu závazného rozhodování určité skupiny lidí s pluralitními zájmy a názory v rámci kolektivního rozhodování ve věcech správy věcí veřejných, hájení státních zájmů v mezinárodních vztazích, vytváření a udržování dobrých „sousedských“ vztahů s jinými státy.

Prostředkem politiky je politická moc, kterou lze získat buď demokratickými prostředky, nebo násilím a která slouží k dosažení určitého cíle.

Do politiky vstupují politické subjekty přesvědčovacími metodami a především s argumenty a vyjednáváním, které zpravidla vyústí v určitý kompromis. V tomto procesu se vytvářejí politická rozhodnutí.

Politickými subjekty mohou být politické strany a hnutí, občanská sdružení, zájmové skupiny i jednotlivci. Politická rozhodnutí jsou zajištěna autoritou vykonávající politickou moc a odtud jsou i vynutitelná. V současné době je snaha, aby tato politická tradice přecházela do pojetí politiky jako věci občanů.

Termín politika je významově nejednoznačný, má více významů. Pod pojmem politika je možné si představit např. strukturálně funkční rámec politického procesu a politických aktivit, pod nímž je možné si představit například státní zřízení, ústavu, volební stranický systém, politický proces střetávání zájmů, program nebo také politiku sociální, rozvojovou atp.

Nositel politiky nemusí být vždy jen političtí představitelé, ale v zásadě kdokoliv (např. protidrogová politika, mzdová politika atp.).

Politika je ve své podstatě společenská činnost svého druhu, která se vztahuje k řízení věcí veřejných se dvěma charakteristickými znaky. Jedním ze znaků je obecnost politiky a druhou je její mocenský dopad.

Vedle již uvedeného nelze zapomenout na politickou účast jednotlivců a skupin směřující k ovlivnění nebo podpoře vlády a její politiky. Do této

skupiny náleží i lobbyistické skupiny či jednotlivci ovlivňující politickou scénu.

1.3.2 Politický systém v České republice

Náš politický systém je rámcově zakotven v Ústavě České republiky. Je založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítající násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů.

Politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním, přičemž rozhodování většiny dbá ochrany menšin.

Od ústavního zakotvení našeho politického systému se odvíjí i další právní úprava této oblasti.

1.3.3 Stát jako institucionalizovaná politická moc

Stát je forma politické organizace lidské společnosti sdružující obyvatelstvo určitého území v právní celek. Státní moc je nezávislá, neodvozená od žádné jiné (suverenita a svrchovanost státu). Vnitřní i vnější záležitosti si řeší každý stát sám.

Znaky státu, kterými se liší od nestátních politických organizací, jsou: organizace státu je tvořena soustavou státních orgánů spjatých se státním aparátem; právo je nejdůležitější prostředek pro stanovení obecně závazných politických, hospodářských a kulturních úkolů dané společnosti a pro stanovení takových pravidel a mezí chování lidí, které jsou s těmito zájmy v souladu; má své území, obyvatelstvo a státní suverenitu.

1.4 Stručný nástin historie práva a státu

Každá společnost, která chce nějakým racionálním způsobem vůbec existovat, být alespoň přiměřeně funkční, která chce určitým způsobem přežít a vyvíjet se, nutně potřebuje určitý řád, který upravuje vztahy v této společnosti, a jeho porušení ve svých vývojových etapách nutně musí přiměřeně sankcionovat. Vedle toho stojí morální pravidla společnosti, která mají významnou úlohu v přístupu k právu jako takovému, k respektování a dodržování právních norem i práv ostatních členů lidské společnosti. Hrozba sankcí v tomto procesu, jakkoliv se může zdát být obecně nepřijatelná,

dostává se přinejmenším do lidského podvědomí, které je takto umocněno a je určitým vodítkem nejen k pochopení nezbytnosti těchto pravidel chování k zachování určitého společenského řádu způsobilého k zachování a rozvíjení lidských, kulturních a společenských hodnot, ale i k respektování a dodržování tohoto řádu.

Velmi obecně lze konstatovat, že právo souvisí s lidskou společností pro níž je také koncipováno, vymezuje individuální svobody seberealizace, které nejsou v rozporu se zájmy celé společnosti, a stanoví sankce za porušení práva, tedy za překročení mezí zákona.

1.4.1 Rodová společnost

Z historického pohledu lze konstatovat, že počátky práva lze najít v rodové společnosti (rodovém zřízení), na jejímž počátku měly rozhodující úlohu ženy, neboť rod se odvozoval podle mateřské linie, a zde hovoříme o matriarchátu.

S rozvojem výrobních sil muži nabývali na rodovém (společenském) významu, rod se začal odvíjet po otcovské linii a v tomto vývojovém stadiu hovoříme o patriarchátu, který nahradil matriarchát.

Rod (genus) tvořil základní organizační jednotku této pospolitosti a příslušnost k rodu determinovala postavení jednotlivce ve veřejném i soukromém životě.

V podstatě šlo o velmi primitivní pospolitost založenou na kolektivním vlastnictví nemovitého majetku. Podle rodů byla zakládána a organizována i nejstarší římská armáda. Náčelník rodu předsedal rodovému „soudu“, který řešil spory mezi rodovými příslušníky.

Nutno konstatovat, že i v této zárodečné společenské fázi byly snahy zejména náčelníků nebo hlav kmenů uvědoměle a cíleně udržet určitý řád v rámci vnitřního rámce pravidel existujících a zachovávaných napodobováním, neboť dosud nebyl vyvinut jazyk jako prostředek komunikace a možnosti, jak se těmito pravidlům chování uvědoměle naučit. Ti, kteří se jako první pokusili vyjádřit tato pravidla chování (zvyky, obyčeje) holograficky, vyjádřili jen to, co znali, co bylo společností uznáváno ať už jako pravidlo chování, či sankce za jeho porušení.

Je třeba si uvědomit, že primitivní mysl nezná a nerozlišuje příčinu a následek, ale zná pouze způsob, jakým musí jednat, aby dosáhla nějakého chtěného výsledku. Jde pouze o účelové jednání.